

УДК 323.15(71)

Д. А. Логвінова

СПЕЦИФІКА ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В КВЕБЦІ

У статті розглядаються питання економічної та соціальної інтеграції іммігрантів в провінції Квебек, досліджується вплив імміграції на соціальну згуртованість в провінції, економічна ситуація для новоприбулих іммігрантів та для другого покоління, тобто для їх дітей, а також актуальність для квебекського суспільства проблеми дискримінації та расизму та загальне ставлення громадян Квебеку до імміграційної ситуації в провінції.

Ключові слова: імміграція, економічна інтеграція іммігрантів, соціальна інтеграція іммігрантів, мультикультуралізм/інтеркультуралізм, расизм, дискримінація.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-224-233

Історичний досвід Квебеку в сфері інтеграції іммігрантів завжди був порівняно позитивним, і масова імміграція має значну підтримку серед населення. Особлива квебекська модель імміграційної політики заслуговує міжнародної уваги і є актуальною для вивчення. Однак успіх в управлінні процесами імміграції лише частково пов'язаний з політикою, і це не може бути просто перенесено в інший контекст, іншими країнами, тому питання потребує більш широкого розгляду. Відбір іммігрантів на основі навичок може бути найважливішою рисою квебекської моделі, сприяє її успіху, а ефективність цієї політики залежить від прикордонного контролю, в разі Канади в цілому й Квебеку зокрема цьому сприяє географічна ізоляція. Відданість ідеї мультикультуралізму відзначається в результаті високим рівнем соціальної інтеграції іммігрантів, цій меті також служить робота значної кількості соціальних служб, що підтримують іммігрантів при розселенні, вивченні мови та отриманні робочих місць. Найбільш вагомим відмінністю квебекського підходу до імміграції може бути також переконання, що імміграція є позитивною можливістю для розвитку економіки і провінції в цілому. Ця віра є ресурсом, який допомагає вирішити деякі сучасні проблеми, пов'язані з імміграцією, включаючи зниження рівня зайнятості іммігрантів і свідства того, що расові відмінності все ж мають значення для певних груп. Віра в масову імміграцію як позитивний ресурс і можливість розвитку лежить в основі більшої частини позитивного дискурсу з питань імміграції в Квебеці. Вивчення всіх перерахованих вище аспектів успішності інтеграційної політики Квебеку важливе для розуміння питання, і тому вони будуть розглянуті далі в цій статті, *метою* якої є вивчити специфіку інтеграційної політики в Квебеці, вирішивши наступні завдання: розглянути питання економічної та соціальної інтеграції іммігрантів в Квебеці, дослідити вплив імміграції на соціальну згуртованість в провінції, вивчити економічну ситуацію для новоприбулих іммігрантів та для їх дітей, з'ясувати рівень актуальності для квебекського суспільства проблеми дискримінації та расизму, а також визначити загальне ставлення громадян Квебеку до імміграційної ситуації в провінції.

З огляду на актуальність даної проблематики нею займалось багато західних дослідників-канадознавців, як-то П. Роберт, Дж. Райц, Н. Глейзер, Б. Баррі, А. Сен, М. Янг, Н. Біссондат, І. Блумраад, У. Кимлічка, Р. МакМартрі, А. Кьорлінг, С. Льюїс, Д. Стоффман

та інші, натомість вітчизняні науковці поки що не приділяли цьому питанню достатньої уваги.

Отже, для початку вивчимо докладніше питання взаємозв'язку політики мультикультуралізму та інтеграції іммігрантів в квебекському суспільстві. Що стосується інтеграційної політики, відомим аспектом є офіційна політика мультикультуралізму, введена в 1971 р. (і закріплена в конституції 1982 року, з подальшим законодавчим мандатом у 1988 році) (Glazer, 1997, с.82). Важливо також підкреслити, що існують й інші основні програми заохочення врегулювання імміграційних процесів та ефективної інтеграції в місцеві громади, включаючи вивчення мови, швидке отримання громадянства і низку гарантій прав людини і рівності. Останнім часом докладаються зусилля і для сприяння кращому використанню навичок іммігрантів на ринку праці в Квебеці, включаючи прискорення визнання отриманих за кордоном кваліфікацій.

Політика мультикультуралізму є найбільш помітною ознакою частини канадської (і зокрема квебекської) історії успіху. Її, як і багато інших ідей подібного характеру, експортували, в тому числі в Австралію та Європу. Як каже американський соціолог Натан Глейзер, «ми всі мультикультуралісти» (Glazer, 1997, с.120). Що стосується США, Глейзер веде мову про певний варіант мультикультуралізму, який не тільки визнає культури меншин, але намагається сприяти культурному релятивізму і витіснити основні цінності. Ця тема зустрічається в працях критиків мультикультуралізму, включаючи американського історика Артура Шлезінгера (Schlesinger, 1992, с.53-55), політичного теоретика Брайана Баррі (Barry, 2001), а також Семюеля Хантінгтона (Huntington, 2004). Натомість в Європі сталося так, що довелося відійти від мультикультуралізму (Sen, 2016b), що частково пов'язано з проблемою інтеграції мусульман і тероризмом (Sen, 2016b). Мультикультуралізм критикується як пропаганда радикального культурного релятивізму, витіснення основних цінностей демократії, свободи слова і гендерної рівності (Kelly, 2002).

У Канаді ж мультикультуралізм розглядається як стратегія інтеграції іммігрантів, а не ізоляція. Канадська політика вперше була сформульована П'єром Трюдо у 1971 р. У своїй промові в парламенті (Parliament of Canada, House of Commons Debates..., 1971) він, хоча і прирівнював мультикультуралізм до культурної свободи, також дав зрозуміти, що мультикультуралізм має на меті сприяти інтеграції іммігрантів в основне суспільство. Трюдо назвав чотири ключові «опори», які підкреслюють зв'язок груп меншин з цілим: 1) внесення свого вкладу в розвиток країни; 2) повноцінна участь в роботі державних установ; 3) обмін між групами в інтересах національної єдності; 4) вивчення офіційної мови. Ці цілі включають в себе сильні інтеграційні елементи, що дозволяє припустити, що канадський мультикультуралізм дуже далекий від схеми витіснення основних цінностей.

Мультикультуралізм, що паралельно розвивається в Квебеці та має назву «інтеркультуралізм», також відображає цілі інтеграції. Важливо відзначити, що мультикультуралізм в Канаді спочатку формувався міжпровінційними відносинами і необхідністю у знаходженні відповіді на англо-французьку мовну подвійність Канади. Пробудження квебекської національної ідентичності в 1960-х роках призвело до пропозицій про політику «двомовності і бікультуралізму» (Young, 2004), що викликало заперечення з боку груп іммігрантів, які побоювалися тиску в бік асиміляції і пропонували мультикультуралізм як альтернативу. Компроміс був прийнятий досить швидко, хоча й неохоче серед багатьох франкомовних канадців (які сприймали це як приниження їх статусу і ігнорування їх прав). Політика міжкультурного Квебеку підкреслює відповідальність провінції за залучення іммігрантів у франкомовну спільноту. Квебек також відповідає за всі

інтеграційні послуги, роблячи особливий акцент на надання постійним мешканцям коштів для вивчення французької мови (Reitz, 2011, с.12).

Цей інтеграційний аспект канадського мультикультуралізму відображений в двох віяннях, які можна спостерігати в громадській думці. По-перше, канадці розглядають мультикультуралізм як ключову особливість національної ідентичності. Опитування показують, що зараз він займає досить високі позиції в цьому плані (Reitz, 2011, с.14). Підтримка мультикультуралізму як частини національної ідентичності і відмінності від Сполучених Штатів є однією з важливих основ підтримки популярності імміграції в Канаді, разом з вірою в її економічну цінність. По-друге, опитування також показують очікування канадців на те, що іммігранти змішаються з канадським суспільством і візьмуть канадські цінності (Reitz, 2011, с.15). Тобто можемо зробити висновок, що, у загальному і цілому, канадці - і мультикультуралісти, і інтеграціоністи.

Критики мультикультуралізму в Канаді, наприклад Ніл Біссондат, відзначають потенційну небезпеку ізоляції етнічних меншин (Bissoondath, 2002), але більшість схвалює ідею мультикультуралізму Трюдо як позитивний фактор підтримки інтеграції іммігрантів. Те, наскільки канадська полікультурна політика насправді впливає на інтеграцію іммігрантів, до кінця не ясно і вимагає додаткового вивчення.

Канадський філософ Уїлл Кимлічка, який відстоював принцип мультикультуралізму в ліберальному суспільстві (Kymlicka, 1995), також стверджує, що в Канаді це має важливий соціальний вплив для інтеграції іммігрантів (Kymlicka, 1998). Але якщо іммігранти краще інтегруються в Канаді, на те є, ймовірно, багато причин - в тому числі система відбору іммігрантів, яка забезпечує відносно високий рівень освіти і ступінь економічного успіху, а також численні програми врегулювання, безпосередньо спрямовані на інтеграцію, включаючи сильний акцент на мовному навчанні. Однак, якщо кваліфікованих іммігрантів в Канаді порівнюють з такими ж іммігрантами в США, де офіційного мультикультуралізму немає, відмінності в більшості показників інтеграції несуттєві (Reitz and Breton, 1994). Найбільш переконливі позитивні докази впливу мультикультуралізму спостерігаються в дослідженні Ірен Блумраад (Bloemraad, 2007), яке показує, що державне фінансування організацій етнічних громад призводить до більш високих рівнів отримання громадянства в Канаді в порівнянні з США. Однак, як це може вплинути на більш широкую соціальну інтеграцію іммігрантів, невідомо.

Для більш повної картини розглянемо питання про расову напругу і відступ від ідеології мультикультуралізму. Незважаючи на активне впровадження політики мультикультуралізму, продовжує спостерігатися проблема расизму і дискримінаційної поведінки в ключових сферах, таких як зайнятість, житло та відносини з поліцією. Хоча політики розглядають цю проблему як маргінальне питання, вплив расизму обговорювали багато дослідників (Reitz, 2007, с.38), а повідомлення про дискримінацію широко поширені серед афроамериканських та азійських квебекських громад (Reitz, 2007, с.50). Таким чином, існують певні розбіжності з питання расової дискримінації в Квебеці.

Расові меншини в Квебеці мають низький рівень доходів. Не дивно, що ситуація зі зниженням рівня зайнятості іммігрантів зачіпає представників расових меншин більше, ніж інші групи. Є й інші гострі проблеми - наприклад, насильство, пов'язане з торгівлею зброєю в деяких районах громади афроамериканців, переважно в Торонто.

Ідея, що мультикультуралізм може не бути вирішенням усіх проблем міжгрупових відносин, навряд чи є новиною, наприклад, в Європі. Звичайно, здебільшого поширеність цієї думки, як і відступ від мультикультуралізму, згаданий раніше, пов'язані з питаннями

безпеки в світі після 9/11, або вибухів в Мадриді в 2004 р., в Лондоні в 2005 р., тощо. Однак канадці в цілому і квебекуа зокрема схильні вважати, що ці проблеми насправді не стосуються Канади. Навіть коли в 2006 році в Канаді було заарештовано 17 підозрюваних членів ісламського терористичного центру, більшість канадців вважали рівень реальності загрози дуже невисоким.

Для канадців важливо інше - чи не загрожує єдності країни расова нерівність і дискримінація як внутрішнє питання, незважаючи на мультикультуралізм. У Канаді деякі видатні спостерігачі вказують на ознаки маргінальності меншин; на нерівність і бідність; на зростаючу кількість деяких меншин і супутню можливість соціальної ізоляції і, як наслідок, - виникнення соціальних проблем в певних громадах меншин (Reitz, 2007, с.54). Вони відзначають, що ці проблеми мають місце бути, незважаючи на мультикультуралізм. Хоча мало хто прогнозує серйозний зрив соціальної згуртованості в Канаді в результаті етнічної різноманітності або через політику мультикультуралізму, як ліві, так і праві, прихильники прав меншин (Reitz, 2007, с.55) і прихильники скорочення імміграції (McMurtry and Curling, 2008) висловлюють деяку стурбованість тою ситуацією, яка склалась.

Занепокоєння по проблемі расизму та дискримінації існує в Канаді безспідставно. Аналіз статистики масштабного «Опитування етнічного різноманіття» (EDS) в Канаді, заснованої на більш ніж 40.000 інтерв'ю в різних групах по всій країні, показує, що видимі меншини менш інтегровані в канадське суспільство, ніж їхні білі колеги (McMurtry and Curling, 2008). Для вимірювання рівня інтеграції опитування містили питання про уподобання та зобов'язання людей до суспільства в цілому, включаючи «почуття приналежності», довіру до інших, відчуття себе «канадцем», громадянином, участь в добровільних заходах і голосування на виборах в Канаді, а також задоволення від життя. На 30% менше видимих меншин визнали себе «по відчуттю канадцами», а на 30% менше турбує, чи голосувати на федеральних виборах - в значній мірі через відсутність бажання, а не через відсутність права, оскільки представники видимих меншин фактично стають громадянами швидше, ніж іммігранти європейського походження.

Спостерігаються також менші, хоча все ж досить значні прогалини щодо задоволеності життям і довіри до інших, які частково пов'язані з недавньою появою багатьох нових расових меншин. Що ще важливіше, опитування показує, що деякі важливі відмінності для видимих іммігрантів з меншин ростуть з плином часу (McMurtry and Curling, 2008). Можливо, це виглядає дивно, але расовий розрив для дітей іммігрантів - тих, хто народився в Канаді, - більше, ніж для їхніх батьків, навіть не дивлячись на високий рівень успішності другого покоління в освіті і працевлаштуванні. Тенденції другого покоління найбільш яскраво виражені для афроамериканців, але вони є досить поширеними серед всіх расових меншин.

Дані опитування також ставлять під сумнів деякі припущення полікультурної політики щодо впливу громад меншин на соціальну згуртованість (Reitz, 2007, с.56). Насправді взаємозв'язок між етнічними симпатіями і соціальною інтеграцією індивіда в канадське суспільство неоднозначний. З одного боку, залучення етнічних громад, як правило, дає позитивне ставлення до почуття своєї приналежності до Канади, участі в добровільних заходах і загального задоволення від життя. В цьому відношенні етнічна приналежність вносить позитивний вклад в індивідуальне благополуччя. З іншого боку, етнічні прихильності негативно впливають на почуття довіри до інших, виникнення «канадської» ідентичності та отримання канадського громадянства (Lewis, 1992). Це вказує на те, що потенційно негативний вплив приналежності до етнічних спільнот не тільки стосується

питань національної ідентичності, але включає деякі аспекти соціального благополуччя, виділені в американських дослідженнях Роберта Путнама (Putnam, 2007, с.142-144).

Таким чином, етнічні спільноти отримують соціальні вигоди, але, мабуть, вони також сприяють певній соціальній ізоляції. Це говорить про те, що політика мультикультуралізму в Канаді повинна приділяти більше уваги роботі з етнічними спільнотами для сприяння інтеграції в канадське суспільство.

Далі звернемо увагу на питання впливу економічної ситуації на процес соціалізації іммігрантів в приймаючому суспільстві в Квебеці. За останні 25 років спостерігається більш-менш постійне погіршення економічних результатів для іммігрантів, що в'їжджають до Квебеку. Однак економічні результати для іммігрантів другого покоління (дітей іммігрантів) позитивні, і, незважаючи на економічні труднощі, після чотирьох років в Квебеці більшість іммігрантів, які в'їхали в 2015 році, давали позитивні відгуки про своє рішення про імміграцію, посилаючись на свободу, безпеку, права і перспективи на майбутнє як на ті аспекти, які вони найбільше цінують в Квебеці (Reitz, Breton and Dion, 2019). Розглянемо більш докладно те, що ми знаємо про погіршення економічної ситуації, зокрема на основі досліджень, проведених за статистикою Квебеку. З 2012 по 2018 рік були опубліковані 64 дослідницькі статті на вищевказані теми та інші, пов'язані з імміграцією (Reitz, Breton and Dion, 2019). Дослідження свідчить про те, що протягом 2000-х - 2010-х років з погіршенням економічних результатів були пов'язані три фактори: (1) мінливість списку регіонів-джерел імміграційних потоків, (2) зниження вимог до зарубіжного досвіду і (3) погіршення економічних результатів для всіх нових учасників ринку праці, серед яких іммігранти є окремим випадком. Після 2015 року причини виглядають різними і більше пов'язані з різким збільшенням кількості інженерів і працівників інформаційних технологій (ІТ), які в'їжджають в Квебек, і економічним спадом ІТ. Дані також говорять про те, що більшість квебекуа продовжують сприймати імміграцію як важливий фактор розвитку Квебеку і продовжують її підтримувати.

Економічні та соціальні результати іммігрантів і їх дітей є одною з головних проблем в Квебеці. Імміграція в Квебек поки на високих рівнях за історичними мірками, і вона, ймовірно, залишиться такою. Багато хто з аналітиків і бізнесменів вважають, що нестача робочої сили повинна привести до більшої, а не меншої імміграції (Stoffman, 2002).

Ці високі рівні імміграції внесли суттєві зміни в соціальний та економічний пейзаж Квебеку; і результати для іммігрантів значно змінилися за останні два десятиліття. Дослідження ще наприкінці 2000-х років свідчать про те, що традиційні структури економічних результатів змінювались не на краще. Дослідження (Boudarbat, 2011), проведені співробітниками статистичних служб Канади, показали, що розрив в доходах протягом перших кількох років в Канаді між іммігрантами та канадцами зростає, незважаючи на зростання рівня знань іммігрантів, також як і низький дохід серед груп приїжджих іммігрантів.

Згадані вище дослідження також дають відповідь на те, наскільки зміни в характеристиках іммігрантів з 2000 року сприяли поліпшенню економічних результатів. Було виявлено, що зміни характеристик іммігрантів покращували економічні результати для іммігрантів в середній і верхній планках розподілу доходів, але не мали позитивного ефекту в нижній планці. Як результат, зміни в структурі відбору і зміни характеристик іммігрантів - переважно, підвищення рівня освіти - мали лише дуже невеликий позитивний вплив на низький рівень доходів серед іммігрантів.

Погіршення економічного стану серед іммігрантів першого покоління - не єдине, що викликає занепокоєння. Результати їхніх дітей не менш важливі, якщо не більше. Тут дослідження дають більш позитивну картину (Boudarbat, 2011). Більшість квебекуа другого покоління отримують дуже високий рівень освіти, і, як результат, дають дуже хороші показники на ринку праці. Їх результати в галузі освіти та економіки в середньому вважаються рівними або кращими, ніж у їхніх колег квебекського походження.

Що стосується сприйняття іммігрантами їх життя в Квебеці, то, незважаючи на складні економічні результати, які спостерігаються останніми роками, вони в цілому залишаються позитивно налаштованими щодо свого рішення приїхати до Квебеку. На питання про їхні погляди на Квебек, через 5 років іммігранти, які в'їхали в Канаду в 2000 році, відзначили, що вони найбільше цінують свободу, права, безпеку та перспективи на майбутнє, які Квебек може запропонувати; серед викликів, з якими вони стикалися, багато хто вказав на економічні проблеми, такі як отримання першого місця роботи (Boudarbat, 2011).

Також розглянемо питання впливу імміграції на атмосферу в соціумі в Квебеку і спробуємо висунути певні припущення щодо того, чому імміграція мала відносно невеликий негативний вплив на соціальну згуртованість в Канаді в цілому і в Квебеці зокрема, особливо в порівнянні з деякими європейськими країнами. Низка потенційних причин включає те, що Канада, на відміну від багатьох країн, ніколи не переслідувала єдину національну ідентичність. Починаючи з конфедерації у 1867 році, Канаді довелося забезпечити паралельний розвиток двох груп з дуже різними релігійними, культурними та мовними особливостями - франкофонів і англофонів. В результаті склалася традиція такого бікультурного розвитку. Крім того, Канада вважає себе країною іммігрантів, і більшість канадців пишаються здатністю країни приймати прибулих. Інші фактори, які можуть сприяти відсутності серйозних негативних наслідків для соціальної згуртованості, можуть включати (1) дуже високий рівень освіти серед іммігрантів, значно вище, ніж серед народжених в Канаді; (2) той факт, що всі політичні партії на федеральному, провінційному та муніципальному рівнях стверджують, що необхідно збільшувати кількість іммігрантів через майбутній дефіцит робочої сили, і це значною мірою приймається населенням позитивно; (3) відносно високий рівень громадянської активності іммігрантів; (4) расово дуже різний характер імміграції; (5) відсутність скільки-небудь значного питання про нелегальну імміграцію.

З ростом імміграції та – як наслідок – зростанням етнічного різноманіття багато західних країн стурбовані впливом на соціальну згуртованість. Є дві політичні програми, які можна провадити з цього питання (Omidvar and Richmond, 2003). Один з підходів - відзначати розмаїття, поважати культурні відмінності і дозволяти меншинам виражати свою самобутню культуру. Другий підхід - зосередити увагу на соціальній інтеграції та асиміляції і спробувати побудувати загальну національну ідентичність. Ці програми можуть здійснюватися одночасно, але часто баланс між ними змінюється. У недавньому минулому події в багатьох європейських державах змусили їх впритул підійти до питання про те, який з цих варіантів може бути найбільш ефективним у підтримці соціальної згуртованості в умовах наростаючого етнічного різноманіття, демонстрації і жорстокі протистояння викликали стурбованість соціальною згуртованістю в деяких європейських країнах (Reitz, 2012).

Але Канада, в тому числі Квебек, принаймні на сьогоднішній день, уникла таких демонстрацій і зіткнень між групами меншин і державою. Мало що свідчить про зрив соціальної згуртованості, незважаючи на дуже швидке зростання етнічної різноманітності і

збільшення частки населення в усіх групах видимих меншин. Є деякі ознаки занепокоєння, такі як нещодавня дискусія в Квебеці з питання «розумного розміщення» груп іммігрантів (Reitz and Banerjee, 2007, с.489), що в'їжджають в Канаду з абсолютно різним культурним і релігійним походженням. Однак в цілому Канада значною мірою уникала як зовнішніх ознак дисгармонії між групами іммігрантів і корінними канадцами, так і тривалих дискусій по такій проблемі. Існує ряд можливих причин такого результату:

- Канада, на відміну від багатьох країн, ніколи не переслідувала і не розвивала єдиної національної ідентичності. На початку заснування Канади в 1867 році існували два народи-засновники з дуже різними культурами, релігіями, історією та мовами: англофони в Онтаріо і франкофони в Квебеці. З самого початку Канаді потрібно було намагатися розмістити найрізноманітніші групи як рівні, і в процесі цього створити традицію. Крім того, проблеми із захистом прав меншин також мають тривалу історію в Канаді. Останнім проявом цього стало створення Канадської хартії прав і свобод. Це, безсумнівно, вплинуло на те, наскільки легко інтегруються люди з різним культурним походженням в канадське суспільство.

- Після її створення - і навіть до цього - Канада стала нацією іммігрантів, і імміграція вже давно розглядається як природна частина зростання країни. Більшість канадців пишаються здатністю країни приймати людей різних культур, і вони очікують, що імміграція буде і далі позитивно сприяти зростанню нації, як це робилося в минулому. З іншого боку, багато європейських країн тільки нещодавно стали вважати себе країнами, які приймають іммігрантів. Отже, населення Канади має зовсім інший погляд на імміграцію і її наслідки.

- Дуже високий рівень освіти серед канадських іммігрантів - набагато вище, ніж у тих, хто народився в Канаді - сприяє адаптації до сучасного суспільства, заснованого на знаннях. Крім того, типового іммігранта в Канаді не сприймають як менш освічену людину, яка не має навичок і не зможе добитись успіху: швидше, імідж часто говорить про іммігранта як про високоосвічену, амбітну і здібну людину, яка може зробити позитивний внесок в канадське суспільство. Рівень освіти у іммігрантів в Канаду вище, ніж у (легальних) іммігрантів, які їдуть в США і більшість країн Європи.

- У Канаді політики всіх рівнів - федерального, провінційного і муніципального - чітко заявляли, що більш високий рівень імміграції має важливе значення для економічного здоров'я нації (або міста). Лідери міст, які не одержують своєї «частки» від імміграційного потоку, часто розробляють стимули для залучення більшої кількості іммігрантів. Це значною мірою позитивно прийнято населенням і впливає на його погляди на значення імміграції. Більшість вважає імміграцію необхідною для підтримки зростання і процвітання населення. Не існує політичної партії, яка зайняла виражено анти іммігрантську позицію, а отже, немає офіційного шляху для вираження того невдоволення, яке потенційно може існувати серед частини населення.

- Політична і громадянська активність видимих меншин, хоча і не на рівні інших груп, є істотною в Канаді. Цей рівень активності дає знати новоприбулому іммігрантові, що участь в політичній системі можлива, а країні - що члени групи видимих меншин відіграють важливу і активну роль в державі. Рівень натуралізації прибули в Канаду (необхідний крок для участі в демократичних процесах) є одним з найвищих в світі (Reitz, and Banerjee, 2007, с.495). Хоча відсоток виборців серед іммігрантів нижче, ніж серед населення Канади, він все ж досить вагомий. Крім того, є десь від 15 до 20 членів федерального парламенту від груп видимих меншин, і вони були свого часу прем'єрами провінцій і членами провінційних парламентів.

- Те, що імміграція надзвичайно расово різноманітна, може сприяти її порівняно невеликому негативному впливу на соціальну згуртованість. У країнах, де переважають вихідці з однієї конкретної етнічної групи, громадяни приймаючих країн можуть негативно реагувати на культурні цінності і норми цієї групи. Однак іммігранти до Канади приїжджають з такого широкого кола країн-джерел і мають таке різноманітне культурне і релігійне походження, що мікс всіляких відмінностей стає нормою.

- Відсутність в Канаді будь-якої значної кількості нелегальних іммігрантів також може сприяти позитивному ставленню більшості канадців до імміграції. Незаконна імміграція є важливим питанням в США і деяких європейських країнах. Одним з результатів є посилення у деяких громадян почуття того, що деякі іммігранти не дотримуються правил, а натомість ще й отримують пільги, на які вони не мають права. Ситуація в Канаді зовсім інша, з огляду на відносну відсутність нелегальних іммігрантів.

Отже, вивчивши специфіку інтеграційної політики в Квебеці, ми можемо дійти висновків про те, що ця політика є досить ефективною, хоча і має деякі недоліки, які потребують виправлення. Одним з результатів успішності цієї політики є досить глибока та процесуально м'яка соціальна інтеграція іммігрантів, що пов'язано з історичними особливостями формування канадського (загалом) та квебекського (зокрема) суспільства, для якого мультикультуралізм – і політика, і процес, і результат. Також спостерігається непоганий прогрес в сфері економічної інтеграції, і якщо він недостатньо хороший для іммігрантів, які тільки приїхали, то для їхніх дітей (другого покоління) досягнення є досить суттєвими. Загалом ситуація видається такою, що квебекуа досить прихильно ставляться до припливу іммігрантів до провінції, вважаючи це одним з факторів розвитку, а не загрозою, самі іммігранти оцінюють власне рішення про переїзд до Квебеку позитивно навіть після 4-5 років перебування в провінції, а прояви расизму чи дискримінації мінімальні завдяки різноманіттю країн-джерел іммігрантів, що не створює напруги між приймаючим населенням та якоюсь певною одною потужною етно-групою, а також завдяки ефективній роботі чисельних соцслужб, громадських організацій, державних інституцій тощо та іншим факторам.

Бібліографічний список

- Barry, B., 2001. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bissoondath, N., 2002. *Selling Illusions: The Cult of Multiculturalism in Canada*. Revised edition. Toronto: Penguin.
- Bloemraad, I., 2007. Becoming a Citizen: Incorporating Immigrants and Refugees in the United States and Canada. *The Social Science Journal*, [online] 44(2), pp. 391-393. Available at: <<https://doi.org/10.1016/j.soscij.2007.03.003>> (Accessed: 02 April 2020).
- Boudarbat, B., 2011. *Labour market integration of immigrants in Quebec: a comparison with Ontario and British Columbia*. [online] Montréal : CIRANO. Available at: <<https://cirano.qc.ca/files/publications/2011RP-09.pdf>> (Accessed: 02 April 2020).
- Glazer N., 1997. *We Are All Multiculturalists Now*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Huntington, S., 2004. *Who We Are: Challenges to America's National Identity*. New York: Simon and Schuster.
- Kelly, P., 2002. *Multiculturalism Reconsidered: Culture and Equality and its Critics*. Cambridge: Polity Press.

- Kymlicka, W., 1995. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W., 1998. *Finding Our Way: Rethinking Ethnocultural Relations in Canada*. Toronto: Oxford University Press.
- Lewis, S. 1992. *Report to the Office of the Premier*. Toronto: Government of Ontario.
- McMurtry, R. and Curling, A., 2008. *Review of The Roots of Youth Violence. Volume 1 Findings, Analysis and Conclusions*. Toronto: Queen's Printer for Ontario. Available at: <<http://www.children.gov.on.ca/htdocs/english/documents/youthandthelaw/rootsofyouthviolence-vol1.pdf>> (Accessed: 02 April 2020).
- Omidvar, R. and Richmond, T., 2003. *Immigrant Settlement and Social Inclusion in Canada*. Toronto: Laidlaw Foundation.
- Parliament of Canada, House of Commons Debates, 3rd session, 28th Parliament, volume 8, October 8, 1971*. Ottawa: Queen's Printer. [online] Available at : <https://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2803_08/1?r=0&s=1> (Accessed: 02 April 2020).
- Putnam, R., 2007. E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, [online] 30(2), pp. 137-174. Available at: <<https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2007.00176.x>> (Accessed: 02 April 2020).
- Reitz, J.G., 2007. «Immigrant Employment Success in Canada, Part II: Understanding the Decline», *Journal of International Migration and Integration*, [online] 8(1), pp. 37-62. Available at: <<https://doi.org/10.1007/s12134-007-0002-3>> (Accessed: 02 April 2020).
- Reitz, J.G., 2011. *Pro-Immigration Canada. Social and Economic Roots of Popular Views*. [online] Institute for Research on Public Policy. October 18. Available at: <<https://irpp.org/research-studies/pro-immigration-canada/>> (Accessed: 02 April 2020).
- Reitz, J.G., 2012. *The Meaning of Canadian Immigration Experience for Europe*. [online] Available at: <https://munkschool.utoronto.ca/wp-content/uploads/2012/07/Reitz_MeaningOfCanadianImmigration_2012.pdf> (Accessed: 02 April 2020).
- Reitz, J.G. and Banerjee, R., 2007. Racial Inequality, Social Cohesion, and Policy Issues in Canada. In: Banting, K., Courchene, Th.J., and Seidle, F.L, 2007. *The Art of the State*, 3, pp. 489-545.
- Reitz, J.G. and Breton, R., 1994. *The Illusion of Difference: Realities of Ethnicity in Canada and the United States*. Toronto: C.D. Howe Institute.
- Reitz, J.G., Breton R. and Dion, K., 2019. *Multiculturalism and Social Cohesion: Potentials and Challenges of Diversity*. New York: Springer.
- Schlesinger, A., 1992. *The Disuniting of America: Reflections on a Multicultural Society*. New York: W.W. Norton.
- Sen, A., 2016a. The Uses and Abuses of Multiculturalism: Chili and Liberty. *The New Republic*. February 27.
- Sen, A., 2016b. Two confusions, and counting. *Globe and Mail*, August 6.
- Stoffman, D., 2002. *Who Gets In: What's Wrong with Canada's Immigration Program – and How to Fix It*. Toronto: Macfarlane, Walter and Ross.
- Young, M., 2004. *Immigration: The Canada-Quebec Accord*. Ottawa: Library of Parliament, Law and Government Division. [online] Available at:

<<http://www.parl.gc.ca/information/library/PRBpubs/bp252-e.htm>> (Accessed: 02 April 2020).

Стаття надійшла до редакції 10.08.2020 р.

D. Logvinova

SPECIFICITY OF INTEGRATION POLICY IN QUEBEC

Quebec's historical experience in the field of immigrant integration has always been relatively positive, and mass immigration has received significant support among the population. The special Quebec model of immigration policy deserves international attention and is relevant for study. However, the success of the management of immigration processes is only partially related to policy, and this cannot simply be transferred to another context, other countries, so the issue needs to be considered more broadly.

So, the article examines the economic and social integration of immigrants in Quebec, the impact of immigration on social cohesion in the province, the economic situation for new immigrants and the second generation (their children), as well as the relevance of Quebec society discrimination and racism, the general attitude of Quebec residents to the immigration situation in the province.

Having studied the specifics of integration policy in Quebec, we will try to conclude whether this policy is effective enough, whether it has some shortcomings, if so, what exactly and how it is possible to correct them. Is the deep and procedurally soft social integration of immigrants one of the results of this policy success what is the level of influence of the policy of multiculturalism on a fairly strong social cohesion? We will also try to find out whether there has been some progress in economic integration, as well as how Quebecians feel about the influx of immigrants to the province and how immigrants themselves evaluate their decision to move to Quebec, and answer the question: why racism or discrimination is minimal in Quebec, compared to the United States and many other European countries.

Key words: *immigration, economic integration of immigrants, social integration of immigrants, multiculturalism/interculturalism, racism, discrimination.*

УДК 322(477)

Ю. П. Мельник

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

В статті досліджуються особливості релігійного фактору політичної відповідальності на сучасному етапі, надається характеристика ролі релігійного чинника політичної відповідальності, вивчається місце релігійно-політичної відповідальності в системі видів політичної відповідальності в сучасних умовах політизації релігії.

Ключеві слова: *політична відповідальність, релігія, суб'єкти релігійно-політичної відповідальності, санкції релігійно-політичної відповідальності.*

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-233-241